

2. Разуваев В.Э. Информационное право: актуальные проблемы формирования новой отрасли // Материалы научно-практической конференции юридического факультета Елецкого государственного университета им. И.А. Бунина. – Елец: ЕГУ им. И. А. Бунина, 2002. – С. 160–169.
3. Копылов В.А. Информационное право: Учебник. – 2-е изд., доп. – М.: Юристъ, 2003. – С. 88.

УДК 342.9(075.8)

Л. ЗАДОРЖНЯ, кандидат юридичних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ ОГЛЯДУ ЗАКОНОДАВСТВА В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ

З 1991 року Україна долає важкий шлях від тоталітаризму та закритості до високорозвиненого правового суспільства, яке базується на принципах демократії та відкритості інформації. За роки незалежності в нашій країні сформовано практично нове законодавство у сфері інформації та інформатизації.

Законодавчі норми в цій сфері суттєво впливають на законодавче врегулювання відносин між громадянами і державою, громадянами і комерційними структурами тощо, тобто інформаційні відносини є, з одного боку, зовнішнім проявом будь-яких відносин у житті країни та її громадян, з іншого – основою, на якій вибудовується законодавство в інших сферах.

У свою чергу, процеси розвитку інформації та процеси розвитку інформатизації настільки тісно пов'язані між собою, що неможливо уявити загальну картину інформаційного суспільства без відповідного рівня інформатизації.

З огляду на тісні зв'язки інформаційних та інформатизаційних відносин досить важко структурувати законодавство в цій сфері. Вбачається доцільним виділити:

а) базове законодавство у сфері інформації та інформатизації, до якого віднесені: концептуальний закон – про інформацію; закони, що регулюють окремі аспекти відносин і характерні для всіх видів інформації; інформатизаційні закони;

б) видове законодавство, до якого відносяться законодавчі акти, що регулюють інформаційні відносини певного виду (у науково-технічній сфері, у засобах масової інформації тощо).

Базові інформатизаційні закони містять системоутворювальні правові норми, які регулюють правовідносини в інформаційній сфері, і фактично є основою для розробки законодавчих та нормативних актів галузей інформаційного законодавства.

На сьогодні відсутні законодавчі акти про державні інформаційні ресурси, інформаційні продукти і послуги, про персональні дані, про створення і застосування інформаційних технологій, про інформаційну безпеку, визначення достатніх для забезпечення розвитку цієї сфери джерел фінансування.

Актуальним є прийняття законів у зазначеній сфері права з безумовним дотриманням положень Конвенції № 108 Ради Європи “Про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних” від 28 січня 1981 року.

У сфері інформатизації найактуальнішою проблемою на сьогодні є формування інформаційного законодавства щодо функціонування інформаційних систем та мереж, надання сучасних інформаційних послуг, насамперед, у сфері державного управління.

Формування інформаційного та інформатизаційного законодавства перебуває в стадії становлення і тому дуже важливо періодично проводити аналіз законодавства в цій сфері для того, щоб своєчасно приводити його у відповідність з потребами сучасного стану розвитку суспільства.

1. Основні проблеми законодавства у сфері інформації та інформатизації.

У сучасних умовах розвитку суспільства активно розвивається інформаційна сфера, яка є сукупністю інформації, інформаційної інфраструктури, в тому числі інформаційних мереж, інформаційних відносин між суб'єктами цієї сфери в процесі збирання, формування, розповсюдження і використання інформації. Інформаційні відносини займають чільне місце у формуван-

ні інформаційної політики держави, в діловому та особистому житті кожної людини. Зрозуміло, що в правовій державі такі відносини мають базуватися на сучасній правовій базі в інформаційній та інформатизаційній сферах.

Основні напрями державної інформаційної політики окреслені в ст. 6 Закону України “Про інформацію”. Так, відповідно до цієї статті, “головними напрямками і способами державної інформаційної політики є:

- забезпечення доступу громадян до інформації;
- створення національних систем і мереж інформації;
- зміцнення матеріально-технічних, фінансових, організаційних, правових і наукових основ інформаційної діяльності;
- забезпечення ефективного використання інформації;
- сприяння постійному оновленню, збагаченню та зберіганню національних інформаційних ресурсів;
- створення загальної системи охорони інформації;
- сприяння міжнародному співробітництву в галузі інформації і гарантування інформаційного суверенітету України”.

Незважаючи на те, що даний закон було прийнято ще у 1992 році, ці основні напрями залишилися актуальними й на сьогодні. Хоча за ці роки чимало зроблено в галузі законодавства в цій сфері, але й розширилися можливості і горизонти того, що ще треба досягти.

Проголошуючи право громадян на інформацію, вищевказаний закон встановлює гарантії забезпечення такого права. Для його забезпечення, зокрема, передбачено

- обов'язок органів державної влади, а також органів місцевого і регіонального самоврядування інформувати про свою діяльність та прийняті рішення;
- створення у державних органах спеціальних інформаційних служб або систем, що забезпечували б у встановленому порядку доступ до інформації;
- вільний доступ суб'єктів інформаційних відносин до статистичних даних, архівних, бібліотечних і музейних фондів, обмеження якого зумовлюються лише специфікою цінностей та особливими умовами їх схоронності, що визначаються законодавством;
- створення механізму забезпечення права на інформацію;
- здійснення державного контролю за додержанням законодавства про інформацію;
- встановлення відповідальності за порушення законодавства про інформацію.

З огляду на зазначене, вбачається за необхідне створення комплексного правового механізму реального забезпечення таких прав. І якщо в інформаційній сфері на сьогодні значну частину проблем все ж таки врегульовано на законодавчому рівні, то у сфері інформатизації можна зазначити, що реальний розвиток інформатизації значно випереджає правове регулювання цих питань. Відсутність сучасного правового забезпечення відносин у сфері інформатизації в Україні, правова нерегульованість діяльності суб'єктів господарювання усіх форм власності у цій сфері (зокрема, не вирішення питань права власності на об'єкти інформатизації, захисту прав суб'єктів діяльності) може стати перешкодою на шляху інноваційного розвитку України, який значною мірою пов'язується з подальшим розвитком інформаційних ресурсів, подоланням “сірого ринку” інформаційних продуктів та послуг, широким запровадженням інформаційних технологій в усіх сферах життя, активним співробітництвом України в міжнародних відносинах у галузі високих технологій, участю нашої країни у світових інформаційних мережах. Про необхідність та важливість розвитку цієї сфери права опосередковано свідчить і прийняття Європейським Союзом програми ЄС у галузі інформаційних та комунікаційних технологій, спрямованої, в основному, на розвиток мережі Інтернет в Європі та створення “електронного суспільства” – “e-Europe 2002”. На конференції, присвяченій проміжним результатам виконання цієї програми, зазначалося, що головним чинником її успішного впровадження є створення законодавчої бази для електронної комерції, комунікаційних послуг та безпеки мереж.

Формування цілісного та повного інформаційного законодавства потребує розробки та прийняття певної кількості законопроектів, які врегульовують ті чи інші правові відносини. В той же час не можна не відмітити проблеми, які мають бути врегульовані першочергово:

- засади формування інформаційної та інформатизаційної політики;
- питання інформаційної безпеки;
- правові аспекти розвитку та користування Інтернетом.

2. Засади формування інформаційної та інформатизаційної політики

Велика кількість законопроектів щодо врегулювання інформаційних відносин, що подаються всіма гілками влади, свідчить про розуміння важливості цієї роботи та зацікавленість як уряду, так і народних депутатів України в удосконаленні відповідного законодавства. Для формування цілісного правового поля в інформаційній сфері насамперед необхідно визначитися зі структурою інформаційного та інформатизаційного законодавства.

Зрозуміло, що передусім має бути прийнята концепція державної інформаційної політики, яка визначала б правові основи державної інформаційної політики і формування інформаційного та інформатизаційного законодавства з урахуванням особливостей сучасного політичного та соціально-економічного життя держави. В першу чергу йдеться про формування інформаційно відкритого суспільства та забезпечення на базі реальної “прозорості” діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування. Зрозуміло, що досягти таких цілей неможливо без реформування системи державного управління, формування влади демократичного типу, тісної співпраці влади та суспільства. Результатом таких зусиль має стати формування відкритого інформаційного суспільства на основі розвитку єдиного національного інформаційного простору та його інтеграції у світовий інформаційний простір. При цьому необхідно керуватися національними інтересами та міжнародними документами у сфері інформації та інформатизації, зокрема, мають бути враховані норми Європейської конвенції про транскордонне телебачення від 5 травня 1989 року.

У концепції інформаційної політики має знайти відображення необхідність створення правових основ об'єднання в єдиній інформаційній мережі всіх національних інформаційних ресурсів, як державних, так і недержавних; врегулювання на законодавчому рівні питань, пов'язаних з функціонуванням національного ринку інформаційної продукції та з наданням інформаційних послуг, інтегруванням у світовий інформаційний ринок.

Інформаційна політика тісно пов'язана з політикою держави й у сфері інформатизації, оскільки без правового забезпечення відносин суб'єктів у цій площині інформаційні законодавчі норми переважною більшістю залишаються деклараціями. В першу чергу йдеться про право громадян на свободу доступу до інформації, яке в сучасних умовах неможливо реалізувати без інформаційних мереж та систем.

З огляду на зазначене, можна зробити висновок, що прийняття концепції національної інформаційної політики, концепції розвитку телерадіоінформаційного простору України, формування правової основи діяльності у цих сферах має винятково велике значення.

3. Питання інформаційної безпеки

Інформаційна сфера в умовах сьогодення є суттєвим чинником впливу на життя суспільства, його політичної, соціально-економічної, оборонної сторін, і з огляду на це винятково важливими є питання, пов'язані з інформаційною безпекою, захищеністю національних інтересів в інформаційній сфері. Ці питання в першу чергу потребують удосконалення на законодавчому рівні. На сьогодні в українському законодавстві не визначено навіть термін “інформаційна безпека”. Інформаційну безпеку можна розуміти, з одного боку, як безпосередньо захист інформації, і особливо – захист інформації з обмеженим доступом (зокрема, персональних даних тощо), з іншого – як захист інформаційних систем, які фактично є засобом передачі інформації.

Важливими правовими питаннями, щодо яких ще існують прогалини в українському законодавстві, є питання захисту прав громадян на доступ до інформації, посилення відповідальності за ненадання, приховування, перекручування та за поширення недостовірної інформації.

Не можна не враховувати й права та інтереси громадянина в інформаційній сфері, які пов'язані, з одного боку, із забезпеченням реалізації конституційних прав громадянина на отримання своєчасної та вичерпної інформації в усіх сферах суспільно-економічних відносин (як внутрішніх, так і міжнародних), можливостями використання інформації для розвитку своєї особистості, для досягнень в науковій, мистецькій, підприємницькій діяльності, з іншого – із захистом інформації, яка впливає на ступінь особистої безпеки.

Для забезпечення інформаційної безпеки на законодавчому рівні необхідно чітко визначити юридичний зміст поняття інформаційної безпеки, встановити правові основи її, конкретизувати функції та розмежувати повноваження державних органів у цій сфері, визначити роль, місце, а також створити можливість для реального впливу на стан справ в інформаційній сфері громадських організацій та окремих громадян.

Вбачається доцільним на законодавчому рівні:

- закріпити підтримку національних виробників інформаційної інфраструктури, забезпечити права, обов'язки та відповідальність суб'єктів, що надають інформаційні послуги;
- стимулювати удосконалення засобів захисту інформації та інформаційних мереж, підвищення ефективності програмного забезпечення;
- забезпечити неможливість несанкціонованого доступу до інформації, в тому числі неможливість її знищення, перекручування, фальсифікації тощо;
- розробити ефективні механізми сертифікації обладнання та програмного забезпечення, засобів та механізмів захисту інформації тощо;
- сформуванню систему моніторингу показників інформаційної безпеки у найбільш важливих сферах життя суспільства.

Слід зазначити, що ще 21 вересня 1999 року було прийнято Постанову Верховної Ради України № 1072-XIV “Про проект Закону України про інформаційний суверенітет та інформаційну безпеку України”, в якій ішлося про необхідність доопрацювання зазначеного проекту Закону та внесення його на розгляд Верховної Ради України для повторного першого читання.

Про необхідність підвищення рівня захисту державних інформаційних ресурсів у мережах передачі даних, забезпечення інформаційної безпеки держави свідчать і положення Указу Президента України від 24 вересня 2001 року № 891/2001 “Про деякі заходи щодо захисту державних інформаційних ресурсів у мережах передачі даних”, в якому йдеться про підключення органів виконавчої влади, інших державних органів до іноземних і міжнародних мереж передачі даних, у тому числі до мережі Інтернет; виконання вимог щодо захисту державних інформаційних ресурсів у інформаційно-телекомунікаційних системах та забезпечення контролю за додержанням цього порядку.

Нагальною потребою є визначення правових основ збирання, зберігання, обробки та використання інформації, яка стосується безпосередньо громадян. Персональні дані про особу повинні зберігатися таким чином, щоб, по-перше, зробити неможливим несанкціонований доступ до такої інформації, по-друге, обмежити доступ виключно тими уповноваженими особами і установами, які встановлені законом, по-третє, забезпечити зберігання і неможливість маніпуляції такими даними. Законодавчі положення, що регулюють ці питання, повинні максимально узгоджуватися з вимогами Конвенції № 108 Ради Європи “Про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних” від 28 січня 1981 року.

4. Правові аспекти розвитку та користування Інтернет

З огляду на активний розвиток Інтернет взагалі та національної складової цієї глобальної інформаційної мережі, простий доступ до неї та швидке зростання кількості користувачів актуальним є вирішення законодавчих питань, пов'язаних з його можливостями.

У зв'язку з цим слід зазначити, що ще 31 липня 2000 року був підписаний Указ Президента України № 928/2000 “Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні”, в якому ставиться за мету розвиток національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет, забезпечення широкого доступу громадян до цієї мережі, ефективне використання її можливос-

тей для розвитку вітчизняної науки, освіти, культури, підприємницької діяльності, зміцнення міжнародних зв'язків, належного інформаційного забезпечення здійснення органами державної влади та органами місцевого самоврядування своїх повноважень, повнішого задоволення потреб міжнародного співтовариства в об'єктивній, комплексній інформації щодо різних сфер суспільного життя в Україні, а також вирішення інших завдань, визначених в Посланні Президента України до Верховної Ради України “Україна: поступ у ХХІ сторіччя. Стратегія економічного та соціального розвитку на 2000 – 2004 роки”.

Розвиток національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет визнано “одним з пріоритетних напрямів державної політики у сфері інформатизації, задоволення конституційних прав громадян на інформацію, побудови відкритого демократичного суспільства, розвитку підприємництва”. У зв'язку з цим серед інших поставлено завдання вдосконалення правового регулювання діяльності суб'єктів інформаційних відносин, виробництва, використання, поширення та зберігання електронної інформаційної продукції, захисту прав на інтелектуальну власність, посилення відповідальності за порушення встановленого порядку доступу до електронних інформаційних ресурсів усіх форм власності, за навмисне поширення комп'ютерних вірусів. У зазначеному указі передбачається розробка законопроектів з питань:

- особливостей діяльності засобів масової інформації, створення, одержання, використання, поширення та зберігання інформації, забезпечення охорони інтелектуальної власності та авторського права у мережі Інтернет;
- укладання цивільних правових угод з використанням електронного документообігу та електронного цифрового підпису;
- встановлення відповідальності за поширення через мережу Інтернет інформації, розповсюдження чи обнародування якої заборонено відповідно до законодавства, за навмисне поширення комп'ютерних вірусів, порушення встановленого порядку доступу до інформаційних ресурсів усіх форм власності.

Переважна частина цих завдань є актуальною й сьогодні. В мережі Інтернет правового регулювання потребують як основи діяльності Інтернет, так і питання електронної комерції, захисту права інтелектуальної власності суб'єктів відповідних відносин; захист інформації, в тому числі комерційної та персональних даних; попередження комп'ютерних злочинів, регулювання діяльності Інтернет-провайдерів (їх права, обов'язки та відповідальність) тощо.

Є підстави передбачати, що електронна комерція – це вже найближче майбутнє. А для її реального втілення необхідна законодавча база як для здійснення безпосередньо комерційних операцій, так і для захисту прав суб'єктів такої діяльності, забезпечення безпеки мереж, вирішення питань оподаткування. В цьому сенсі вбачається необхідним якнайскоріше прийняття законів України “Про електронну комерцію”, “Про захист інформації в інформаційних та телекомунікаційних системах”.

Законопроекти, які на сьогодні знаходяться на опрацюванні у Верховній Раді фактично врегульовують всі актуальні питання в інформаційному та інформатизаційному законодавстві. Проте слід зазначити, що прийняття великої кількості законів, присвячених різним аспектам регламентації цієї сфери права, розпорошеність правових положень, що регулюють цю сферу, між законодавчими актами (законами України, указами Президента України, постановами Кабінету Міністрів України, нормативними документами міністерств та інших державних установ) різної юридичної сили, а інколи й з різними правовими підходами до аналогічних питань (про що свідчить навіть аналіз словника термінів, що містяться у законопроектах) є доказами відсутності єдиного комплексного підходу до вирішення правових проблем у цій сфері. З огляду на це вбачається логічним та обґрунтованим розробити і прийняти єдиний документ – кодекс України щодо сфери інформації та інформатизації.

Використана література

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – К.: Інформаційно-видавниче агентство “ІВА”, 1996.

2. Закон України “Про інформацію” від 02.10.1992 р. № 2657–ХІІ.
3. Закон України “Про Національну програму інформатизації” від 04.02.1998 р. № 74/98–ВР.
4. “Україна: поступ у ХХІ століття. Стратегія економічної та соціальної політики на 2000 – 2004 рр.”. Послання Президента України до Верховної Ради України / Урядовий кур’єр, 2000. – № 16.
5. Указ Президента України від 24 вересня 2001 року № 891/2001 “Про деякі заходи щодо захисту державних інформаційних ресурсів у мережах передачі даних”.
6. Указ Президента України від 31 липня 2000 року № 928/2000 “Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні”.
7. Конвенція № 108 Ради Європи “Про захист осіб у зв’язку з автоматизованою обробкою персональних даних”. – Страсбург, 28.01.1981 р. Серія “Європейські угоди”, № 108 // www.convention.coe.int/treaty/en/Treaties/Html/108.htm.

УДК 342.721:681.302

М. ШВЕЦЬ, доктор економічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
лауреат Премії імені Ярослава Мудрого

В. БРИЖКО, заслужений винахідник республіки,
лауреат Премії імені Ярослава Мудрого

ДО ПИТАННЯ ОГЛЯДУ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ

У європейських країнах діяльність щодо захисту персональних даних ґрунтується на принципах Конвенції “Про захист прав і основних свобод людини” від 04.11.1950 р. [1], Конвенції № 108 Ради Європи “Про захист осіб у зв’язку з автоматизованою обробкою персональних даних” від 28.01.1981 р. [2], Директиви 95/46/ЄС Європейського Парламенту і Ради Європейського Союзу від 24.10.1995 р. “Про захист осіб у зв’язку з обробкою персональних даних і вільним обігом цих даних” [4] та Директиви 97/66/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу “Про обробку персональних даних і захист прав осіб у телекомунікаційному секторі” від 15.12.1997 р. [5].

Відповідно до статті 13 Конвенції № 108 Ради Європи “Про захист осіб у зв’язку з автоматизованою обробкою персональних даних” від 28.01.1981 р. для забезпечення захисту персональних даних “кожна Сторона (держава – член Конвенції № 108 Ради Європи) призначає один чи більше органів”. Призначений орган є наглядовою інстанцією за діяльністю у сфері захисту персональних даних, забезпечує організацію законодавчої і адміністративної роботи на національному рівні і складає основу інституту Уповноваженого з питань захисту персональних даних в країні. Розглянемо стан законодавства в окремих країнах Європи.

Німеччина. Інститут Уповноваженого з питань захисту персональних даних почав формуватися в 1970 році, коли в Землі Гессен вперше у світі був прийнятий цільовий Закон “Про захист даних” [6].

Закон установив державну посаду Комісара по захисту даних на правах єдиноначальності. Цьому виборному державному службовцю закон надав і забезпечив право повної незалежності від владних структур (жоден орган виконавчої влади не може давати йому вказівки), а також надав право спостереження за діяльністю щодо персональних даних. Як наглядова, незалежна інстанція Комісар не несе прямої відповідальності за обробку персональних даних.

У 1983 році Конституційний Суд визначив, що всі громадяни мають право на інформаційне самовизначення – можливість людини визначати і контролювати використання її персональних даних. У більшості країн із законами про “privacy” існує норма про особистий контроль, як одну з цілей регулювання, але в цих державах відсутні явні конституційні гарантії, як у Німеччині.